

Сучаснаму грамадству патрэбен выпускнік, які не проста валодае пэўнай сумай ведаў, а здольны творча падыходзіць да вырашэння розных адукацыйных, прафесійных і жыццёвых задач. Працуючы ў гімназіі, добра разумею, што адным з асноўных кірункаў педагогічнай дзейнасці з'яўляецца работа з высокаматываванымі і адоранымі вучнямі. Аналізуючы вынікі ўдзелу гімназістаў у рэспубліканскай алімпіядзе па вучэбных прадметах, творчых конкурсах і інтэлектуальных турнірах, мы з калегамі прыйшлі да высновы, што гэтая праблема патрабуе сур'ёзнага вывучэння і распрацоўкі канкрэтнай праграмы.

Для вырашэння названай праблемы мы выбралі тэхналогію эўрыстычнага навучання А.В. Хугарскога, якая лягла ў аснову інавацыйнага праекта “Укараненне мадэлі эўрыстычнага навучання ў адукацыйны працэс сучаснай гімназіі”.

Эўрыстычнае навучанне — гэта тып навучання і педагогічна тэхналогія, першапачаткова арыентаваная на стварэнне вучнямі ўнутраных (духоўных) і знешніх (матэрыялізаваных) адукацыйных прадуктаў і творчае развіццё асобы, якое адбываецца на іх аснове. Іншымі словамі, гэта навучанне праз адкрыццё, праз пастаноўку вучня ў пазіцыю даследчыка, першаадкрывальніка, вынаходніка, аўтара. Эўрыстычнае навучанне для вучня — гэта пастаяннае адкрыццё новага (эўрыстыка — ад грэч. *heurisko* — адшукваю, знаходжу, адкрываю). Яго правобразам з'яўляецца метаф Сакрата, які разам з суб'яднікам шляхам асаблівых пытанняў і разважанняў прыходзіў да нараджэння ведаў.

Творчая самарэалізацыя вучня як звышзадача эўрыстычнага навучання рэалізуецца ў трох асноўных мэтах:

- стварэнне вучнямі адукацыйных прадуктаў у вивучаемых прадметах;

- засваенне імі базавага зместу гэтых прадметаў праз супастаўленне з уласнымі вынікамі;

- выбудаванне вучнямі індывідуальнай адукацыйнай траекторыі ў кожнай з вивучаемых галін з апорай на асаблівасці якасці.

Абедзве часткі — матэрыяльная і духоўная — рэалізуюцца вучнем у час канструявання індывідуальнага адукацыйнага працэсу. Такім чынам, адбываецца развіццё творчага патэнцыялу вучняў і развіццё іх асобы.

Многі распрацавана эўрыстычная праграма па беларускай літаратуры для 5—8 класаў. Для гэтага ў каляндарнае планаванне для кожнага класа былі дабаўлены графы, у якіх насупраць кожнага ўрока або тэмы вызначаны эўрыстычны аспект (стварэнне эўрыстычнай сітуацыі, правядзенне эўрыстычнай гутаркі, эўрыстычныя пытанні і г.д.) і пералічаны магчымыя варыянты адукацыйных прадуктаў па тэме. Напрыклад:

Эўрыстычная праграма па беларускай літаратуры, 6 клас (фрагмент)

ФАЛЬКЛОР І ЛІТАРАТУРА

Раздзел вучэбнага дапаможніка “Свет загадак і цудаў”

Тэма ўрока	Эўрыстычны аспект	Адукацыйныя прадукты
Узнікненне вобразнага, мастацкага слова. Міфы пра багоў	Прычыны існавання шматлікіх славянскіх язычніцкіх багоў і ўзнікнення міфаў пра іх. (Эўрыстычная гутарка, мазгавы штурм)	Міні-даследаванне, малюнак-сімвал, сямейнае паданне, вусная замалёўка
Пра міфічных істот (духаў)	Якую ролю ў жыцці нашых продкаў адыгрывала вера ў шматлікіх духаў (добрых і злых)? (Эўрыстычная сітуацыя)	Ілюстрацыі, інсцэніроўка, фантастычныя гісторыі
Янка Купала “Як у казцы”	Асэнсаванне выказаў: “...найлепш гаварыць з сонцам, глядзячы ў неба”, “А хто хаваецца ад сонца, у таго на душы цёмна”. (Эўрыстычныя пытанні)	Выказванне, тэкст-разважанне, прыказкі, “правілы жыцця”

Для арганізацыі эўрыстычнай дзейнасці вучняў у адпаведнасці з эўрыстычнай праграмай для кожнага класа падбіраліся канкрэтныя формы і метады работы, распрацоўваліся пытанні адкрытага тыпу, пошукавыя пытанні, тэматыка і віды адукацыйных прадуктаў.

Напрыклад, пры вивучэнні твора Уладзіміра Ліпскага “Ад роду — да народу” можна выкарыстаць эўрыстычную гутарку, асновай якой стануць наступныя пытанні:

1. Утварыце, калі ласка, аднакаранёвыя словы з каранем **-род** (народ, родзіч, роднасць, продкі, родня, радзіма).

2. Растлумачце лексічнае значэнне атрыманыя слоў, паразважайце над пытаннем: што аб'ядноўвае гэтыя словы?

3. Як вы разумееце словы *род* і *народ*? (Пры неабходнасці знайдзіце тлумачэнне ў слоўніку.) Параўнайце сэнс гэтых паняццяў.

4. Ці зразумелі вы цяпер сэнс назвы твора “Ад роду — да народу”?

Выкажыце свае меркаванні і абгрунтайце іх.

Эўрыстычная праграма для творчага навучання

Разважаючы над спецыяльна прадуманымі пытаннямі, аналізуючы лексічныя значэнні слоў, вучні самастойна прыходзяць да разумення сэнсу твора.

У працэсе вивучэння твора можна прапанаваць вучням стварыць наступныя адукацыйныя прадукты: прыдумаць і намалюваць вобраз-сімвал роду; напісаць сачыненне-разважанне на адну з тэм: “Чалавек — гэта цэлы свет”, “Планета — сям'я”, “Без дзяцей няма будучыні”, “Жывуць на зямлі людзі...”; прыдумаць арыгінальнае афармленне радаводу, у вершаванай форме расказаць пра сваю сям'ю; напісаць замалёўку “Партрэт майго продка” і інш. Вучань мае права выбраць найбольш цікавы для яго від работы. Для абмеркавання і ацэнкі работ параўнаем іх з культурна-гістарычнымі аналагамі. Для гэтага можна выкарыстаць герб вядомага беларускага роду, узоры радаводаў вядомых землякоў, мастацкія і публіцыстычныя творы, блізкаія па тэмах.

Разгледзім у якасці прыкладу адукацыйны прадукт, створаны вучнямі 6 “А” класа пры вивучэнні раздзела беларускай літаратуры “Свет загадак і цудаў”

ПРАВІЛЫ ЖЫЦЦЯ нашых продкаў (на аснове міфаў і фантастычных апавяданняў)

№ п/п	Правіла жыцця	Назва твора
1.	Калі гавораць шчыра, глядзяць у вочы	Янка Купала “Як у казцы...”
2.	Калі на душы чыста, вочы не хаваюць	Янка Купала “Як у казцы...”
3.	Калі на душы чыста, ад людзей не хаваюцца	Янка Купала “Як у казцы...”
4.	Настойліваць і цярпенне — залог поспеху	Ян Баршчэўскі “Вужыная карона”
5.	Пачаўшы шлях, не аглядайся назад	Ян Баршчэўскі “Вужыная карона”
6.	Нячыстая сіла да добра не давядзе	Ян Баршчэўскі “Вужыная карона”
7.	Спадзявайся на самога сябе	Ян Баршчэўскі “Вужыная карона”
8.	Каханне без шчырасці не бывае	Ян Баршчэўскі “Вужыная карона”
9.	Шлях да шчасця павінен быць сумленным	Ян Баршчэўскі “Вужыная карона”
10.	Даражы тым, што маеш	Якуб Колас “Жывая вада”
11.	Смела змагайся з цяжкасцямі	Якуб Колас “Жывая вада”
12.	Шлях да мэты бывае доўгім	Якуб Колас “Жывая вада”
13.	Што немагчыма зрабіць аднаму, трэба рабіць гуртам	Якуб Колас “Жывая вада”

Галоўнае адрозненне эўрыстычных адукацыйных прадуктаў вучняў ад звычайных творчых работ у тым, што ні вучань, ні настаўнік спачатку не ведаюць, якім атрымаецца адукацыйны прадукт, у якую форму выльецца самастойная работа вучня і яго творчае ўяўленне. Задачы звычайную творчую работу, мы дакладна ведаем, якой яна павінна быць, загадзя ведаем канчатковы вынік. Гэта абмяжоўвае вучня, не дае яму магчымасці рэалізаваць свой творчы патэнцыял у поўнай меры.

Другая асаблівасць у тым, што першапачаткова вучань мае права выбраць від дзейнасці, форму прадстаўлення яе вынікаў, у пэўных выпадках нават тэму.

Трэцяя адметнасць у тым, што настаўнік не ацэньвае работы вучняў, гэта робяць самі вучні, параўноўваючы іх з культурна-гістарычным аналагам.

У працэсе параўнання вучань сам вызначае свае поспехі і недахопы, вучыцца аналізу і самааналізу вучэбнай дзейнасці і яе вынікаў. Адначасова зніжаецца трывожнасць, знікае страх сказаць ці зрабіць што-небудзь не так, фарміруецца адекватная самаацэнка, а ў выніку ствараюцца спрыяльныя ўмовы для праяўлення ўласнай індывідуальнасці і раскрыцця творчых здольнасцей.

Эўрыстычнае навучанне, якое ажыццяўлялася на працягу двух гадоў, прывяло да станоўчай дынамікі развіцця творчых здольнасцей вучняў (асабліва такіх як прадукцыйнасць, арыгінальнасць мыслення, творчае ўяўленне), да станоўчых змен у развіцці асобы вучняў (павышэнне матывацыі да навучання, рост пазнавальнай актыўнасці, зніжэнне трывожнасці і рост самаацэнкі). Гэта дало магчымасць перайсці на больш высокі ўзровень эўрыстычнай дзейнасці.

Мы пачалі падрыхтоўку да эўрыстычных алімпіяд. Сучасныя інтэрнэт-рэсурсы даюць магчымасць пазнаёміцца з палажэннем аб эўрыстычнай алімпіядзе, разгледзець прыклады заданняў па розных прадметах, а таксама міжпрадметныя заданні. Свой банк заданняў мы фарміравалі калектыўна. Спачатку заданні распрацоўваліся настаўнікам, а потым у гэтую работу актыўна ўключыліся і вучні.

Спачатку праводзілі эўрыстычную алімпіяду ў паралелях, потым агульнагімназійную (спецыфіка заданняў дазваляе адначасова ўдзельнічаць у ёй вучням рознага ўзросту), а потым перайшлі да падрыхтоўкі заданняў для міжпрадметнай алімпіяды.

Выкарыстанне эўрыстычнага тыпу навучання ў працэсе вивучэння роднай літаратуры паступова мяняе ўзаемаадносіны вучня і настаўніка, і з цягам часу фарміруюцца эўрыстычныя зносіны. Гэта дае магчымасць перайсці ад прадметнай тэматыкі да міжпрадметнай, грамадзянскай, філасофскай. Вывучэнне і даследаванне гісторыі і культуры нашага народа, свабоднае абмеркаванне актуальных пытанняў, ролі беларускай мовы ў жыцці нашага грамадства дае магчымасць аказаць уплыў на фарміраванне грамадзянскай пазіцыі вучняў, іх патрыятычных перакананняў.

Адначасова з выкарыстаннем эўрыстычнага тыпу навучання на ўроках беларускай літаратуры мы працягвалі эўрыстычную дзейнасць і ў пазаўрочны час. З гэтай мэтай вучні актыўна ўключыліся ў розныя віды творчай дзейнасці (пазнавальную, даследчую, літаратурную, мастацкую, сацыяльную і інш.). У сучасным адукацыйным асяроддзі магчымасцей для гэтага вельмі шмат:

- інтэлектуальныя і творчыя конкурсы розных узроўняў;
- дыстанцыйныя конкурсы і алімпіяды па беларускай мове і літаратуры;

- конкурс юных паэтаў і бардаў “Проба пярэ”;

- творчыя конкурсы ў рамках рэспубліканскай акцыі “Жыву ў Беларусі і тым ганаруся”;

- канферэнцыі і конкурсы даследчых работ вучняў;

- супрацоўніцтва з дзіцячымі газетамі і часопісамі;

- распрацоўка і рэалізацыя творчых праектаў;

- выпуск уласнымі сіламі навукова-пазнавальных газет і часопісаў;

- напісанне сцэнарыяў да юбілеяў беларускіх пісьменнікаў і паэтаў;

- стварэнне ўласных дыдактычных матэрыялаў да ўрокаў беларускай літаратуры і шмат іншага.

Часта да гэтай працы далучаліся і бацькі. Яны дапамагалі вучням у пошуку інфармацыі для даследчых работ, у практычным афармленні вынікаў даследаванняў, стваралі сумесныя адукацыйныя прадукты, уключыліся ў эўрыстычную дзейнасць разам з дзецьмі.

У працэсе сумеснай дзейнасці вучняў, настаўніка і бацькоў фарміраваўся эўрыстычны тып зносінаў. Гэта нефармалізаваныя зносіны, якія станоўча ўздзейнічаюць на суб'яднікаў, стымулююць іх творчасць, дазваляюць свабодна выказаць свае меркаванні, праяўляць індывідуальнасць.

Вынікам арганізацыі эўрыстычнай дзейнасці на ўроках беларускай літаратуры і ў пазаўрочны час стала фарміраванне эўрыстычнага асяроддзя, якое ўсебакова спрыяе развіццю творчых здольнасцей вучняў, пашырае магчымасці рэалізацыі ўласнага творчага патэнцыялу, а значыць, фарміруе асобу чалавека, здольнага творча падыходзіць да выканання пастаўленых задач, знаходзіць мноства рашэнняў канкрэтнай праблемы.

Сведчаннем эфектыўнасці эўрыстычнага навучання сталі перамогі на алімпіядзе па беларускай мове і літаратуры, актыўны ўдзел у творчых конкурсах, канферэнцыях даследчых работ вучняў, рост ініцыятывы і самастойнасці ў стварэнні і рэалізацыі творчых праектаў.

Такім чынам, эўрыстычны тып навучання з'яўляецца эфектыўным сродкам развіцця творчага патэнцыялу вучняў, фарміравання актыўнай асобы чалавека, здольнага знаходзіць мноства рашэнняў пастаўленай задачы, упэўнена пераадолюваць цяжкасці на шляху да вызначанай мэты.

Ірына БЫКАВА,
намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце
гімназіі імя І.М.Ершова Лепеля
Віцебскай вобласці.
Фота Вольгі ДУБОУСКОЙ.